

влади". Приклад Скандинавії, її соціально-економічна модель здаються привабливими і такими, що можна використати і в інших країнах. Але механічно перенести на чужий ґрунт навіть найпрогресивніший досвід – дуже складно. Кожна країна має власні національний характер, традиції, історію та інституціональні структури, а багато того, що приваблює у досвіді розвитку Скандинавії, засновано на специфічних традиціях та інститутах цих країн і має давнє походження. Хоча деякі корисні моменти інші можуть запозичити. Наприклад, досвід активної політики на ринку праці: краще проводити перепідготовку безробітних і повертати їх до праці, зокрема за допомогою субсидій для переїзду до вакантного робочого місця, ніж витратити величезні суми на виплати безробітним. Безробіття – це не тільки негативні наслідки для людини, але й велими витратний метод боротьби з інфляцією та вирішення структурних проблем. То краще використовувати інші шляхи їх подолання.

Хоча Скандинавські країни на сучасному етапі мають певні проблеми, однак в цілому вони успішно адаптуються до нових реалій, перебуваючи у лавах європейських лідерів в області формування "нової економіки" – розвитку інформаційних технологій, телекомунікацій, комп'ютеризації. Вони зберігають конкурентоспро-

можність своїх економік, водночас уникаючи різких поворотів у соціальній політиці, чому сприяє особлива політична культура як політичних лідерів, так і пересічних громадян.

1. Аксенов С. М. Трансформирование шведской модели социально-экономического развития в современных условиях: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.14. – Москва, 2006. – 192 с. 2. Андерсен А. Досвід скандинавських країн у законодавчому закріпленні рівності політичних прав жінок і чоловіків // Перспективи паритетної демократії у політико-правовому полі України. – Х.: Б. в. – 1997. – С. 102–107. 3. Ворчакова І. Рівень участі жінок в соціально-політичному житті Скандинавських країн // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К.: Миколай, 2009. – Вип. 16. – С. 97 – 101. 4. Гришин И. В. Шведская модель общественного развития: Дихотомия рынок–политика // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 10. – С. 76–87; № 11. – С. 86–95. 5. Дьякова В. Скандинавский парламентаризм. Сравнительный анализ политических институтов. – Режим доступа: centurion-center.narod.ru/scand.html. 6. Линдбек А. Шведский эксперимент // В кн. Очерки о мировой экономике. – М.: Ген-дальф, 2002. – С. 69–144. 7. Плевако Н.С. Государство благосостояния в Швеции // Северная Европа: Проблемы истории. – 2005. – Вып.5. – С. 154–166. 8. Сафронов А.П. Внутренние противоречия шведской модели "благосостояния" – Режим доступа: <http://www.google.com.ua/url?url=http://www.rusrand.ru/Dokladi3/Safronov.pdf>. 9. Северная Европа. Регион нового развития // Под ред. Ю.С. Антюшиной. – М.: Весь мир, 2008. – 512 с. 10. Степанова Н. М. Политика гендерного равенства в Скандинавских странах – Режим доступа: <http://www.owl.ru/win/books/genderpolicy/stepanova2.htm>

Надійшла до редколегії 17.02.12

І. Патріляк, канд. іст. наук, доц.
А. Хомутенко, історик II категорії

ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ КИЄВА, ОПУБЛІКОВАНІ ВЧЕНИМИ ІМПЕРАТОРСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ "КИЕВСКАЯ СТАРИНА"

В статті розповідається про дослідження історії Києва які були опубліковані вченими університету святого Володимира в часописі "Киевская старина".

The article describes the research history of Kyiv have been published by scientists of the University of St. Vladimir in Journal "Kievan Antiquity."

Перший і найпотужніший в Україні вітчизняний багатопрофільний історичний журнал, який видавався з 1882 до 1906 року, цілком закономірно перетворився на основний інтелектуальний осередок українських істориків, центральну трибуну української історичної думки кінця XIX – початку XX століття. На шпальтах часопису публікувалися праці десятків блискучих вчених, значна частина з яких у той чи інший спосіб була пов'язана з університетом у Києві (як викладачі або випускники святоволодимирського університету). В.Антонович, Д. Багалій, М. Біляшівський, В. Владимирський-Буданов, М. Драгоманов, В. Іконніков, І. Каманін, М. Костомаров, В. Перетц, П. Житецький та інші вчені висвітлювали на сторінках "Киевской старины" найрізноманітніші проблеми політичної, військової, економічної, церковної історії України. [3]

Усвідомлюючи неможливість проаналізувати весь спектр праць університетських істориків в межах однієї статті ми обрали для свого огляду найвагоміші, на нашу думку, дослідження з історії української столиці, вміщені на сторінках часопису. Йдеться, насамперед, про праці В.Антоновича "Київ, його доля та значення від XIV до XVI століття"; "Пани Ходики, вершители київського міського самоуправління в Києві в XVI–XVII століттях"; В.Іконнікова "Київ у 1654–1885 рр."; І. Луцицького "Київ 1766 року".

Розпочнемо наш аналіз із творів В.Б. Антоновича, опублікованих на шпальтах "Киевской старины", оскільки саме цей дослідник зробив неоціненний внесок у становлення та розвиток української історичної науки XIX століття. Як слушно зауважують сучасні вчені: "Фактично Антонович протистояв домінуючій на той час

державницькій школі російської історіографії (Кавелін, Чичерін, Соловйов), яка виділяла "історичні" та "неісторичні" народи. Антонович же висував на перший план не політичні, а соціально-природничі чинники. Позитивістська теорія "факторів", яку він послідовно проводив, передбачала всебічне висвітлення ходу історичного процесу, всіх сторін і проявів життя різних соціальних верств [1].

Стаття Володимира Антоновича "Київ, його доля та значення від XIV до XVI століття" стала яскравим підтвердженням цитованого вище твердження. Вона була вміщена не лише в першому номері "Киевской старины", але й була першою статтею, якою відкривався номер [1; с. 1–48]. На 48-ми сторінках тексту, професор В.Б. Антонович розкрив основні перипетії політичного, господарського та релігійного життя Києва за понад двісті років. Він переконливо спростував тезу про цілковите запустіння Києва та Київщини після монгольського завоювання, вказуючи, що політичний занепад Києва почався задовго до монголів і був спричинений внутрішніми причинами міжусобної князівської боротьби, а не зовнішніми чинниками [1; с. 1–6]. Одночасно, дослідник наголошував на тому, що з приходом на Київщину литовської династії Гедиміновичів починається поступове відродження Києва, як помітного політичного та релігійного центру [1; с. 6–12].

Володимир Антонович зображує широку палітру політичного життя та боротьби у Великому Князівстві Литовському, пов'язану з автономістськими прагненнями київської знаті та бажанням киян відстояти давні права княжого міста [1; с. 12–39.]

Цікаво підкреслити, що В.Антонович чимало уваги у своїй статті приділяє питанням повсякденного життя Києва, становищу та укріпленню київського замку, цеховим організаціям, побуту знаті [1; с. 39–42] І це при тому, що традиційно вважається, що структури повсякденності починають детально студіюватися істориками лише у XX столітті.

Особливе місце в статті посідає висвітлення церковного життя Києва русько-литовського періоду. Вчений зосереджується на питаннях втрати і відновлення Києвом статусу митрополичої резиденції, боротьби між православними та унійними ієрархами тощо. [1; с. 42–48]

Фактично, стаття В. Антоновича в першому номері "Киевской стріны" була піонерською спробою максимально точно реконструювати життя старої княжої столиці в русько-литовську добу. Підсумовуючи. Вчений зазначає: "Звісно, що з допомогою тих джерел, які до нас дійшли, створити детальну та повну картину не можливо, проте історичний матеріал, на нашу думку, є цілком достатнім для того, аби визнати, що в досліджувану епоху Київ зі своєю околицею не був у цілковитому запустінні, очікуючи іноземних колоністів, але навпаки брав дієву участь в історичному житті Західної половини Русі, значним чином керував цим життям, або, в усякому разі, займав у ній дуже почесне місце". [1; с. 48]

Другою великою статтею В.Антоновича, присвяченою київському життю і вміщеною на шпальтах "Киевской стріны" була розвідка про родину київських війтів, прозваних в народі Ходиками. [2; с. 233–261] Вказане дослідження не обмежувалося до історії одного роду, але одночасно подавало найширший огляд київського життя в рамках функціонування самоуправління, гарантованого магдебурзьким правом, упродовж двох століть. Слід підкреслити, що професор В. Антонович доволі критично ставився до само функціонування магдебурзького права в українських містах. Він, зокрема, відзначав: "... завдяки самостійності міської общини, її самоуправлінню та отриманим пільгам, міщани мали отримати значний простір для діяльності, забезпеченість праці та легкість збуту її продуктів; можна було очікувати розвитку міста у всіх відносинах та повного процвітання міської общини. Очікування ці, однак, не зовсім виправдалися. (...) Нові привілеї не відобразилися позитивно на піднятті рівня життя основної маси міського населення: утворилася міська аристократія, гурток, тісно пов'язаний інтересами, який піклувався про зростання свого багатства і впливу (...) причини цього ненормального явища в житті київської громади лежали не тільки в егоїстичних інстинктах і прагненнях до експансії осіб, які встигли висунутися в передові лави (...) Магдебурзьке право, за статтями якого мало керуватися і судитися київське міщанство, являло собою кодекс, який сформувався в іншу епоху, серед іншого племені та в інших історичних умовах; його юридичні норми могли бути цілком прийнятними для саксонських міст X–XI століття (...), але право це не мало нічого спільного з руськими містами загалом, які розвивалися на цілковито інших засадах, прагнули до вічного порядку, а не колегіального управління, і у звичайному праві слідує цілком іншим юридичним нормам та поглядам". [2; с.233–234]

Розглядаючи магдебурзьке право як чужорідне для України, В.Антонович вбачав саме в ньому причину колосального майнового розшарування міщан і появи герметичних заможних груп, які протягом десятиліть здійснювали керівництво містом. Слід наголосити, що у своїй статті професор В.Антонович виразно не симпатизує роду Ходик, звинувачуючи династію київських війтів не лише у незаконному збагаченні, але й у політичному інтриганстві та цілковитій підтримці заходів

польської корони спрямованих на утвердження в Києві унійної церкви. Очевидно, що з точки зору сьогодення, такі погляди В. Антоновича виглядають дещо упереджено, але їх легко пояснити, виходячи з позиції сучасного Антоновичу суспільства та його власної біографії.

Характеризуючи статтю Володимира Степановича Іконнікова "Київ у 1654–1885 рр.", вміщену в часописі "Киевская старина" в 1904 р., [4] слід наголосити, що це одна із небагатьох краєзнавчих праць, які вийшли з-під пера цього видатного вченого історика, джерелознавця, педагога, методолога. Однак, очевидно, її написання було справою честі для уродженця міста.

Стаття, вміщена в чотирьох номерах "Киевской стріны" являла собою послідовний виклад історії Києва з акцентуванням уваги на питаннях політичної, економічної, церковної, шкільної та воєнної історії міста з одночасними екскурсами у яких висвітлювалися питання містобудування, розширення меж Києва в різні епохи. Велику увагу вчений приділяє візитам до Києва російських імператорів: Петра I, Катерини II, Єлизавети Петрівни, Олександра I, Миколи I. Характеризуючи їх як незмірних благодійників міста, які сприяли розвитку його торгівлі, піднесенню науки, розбудові фортифікаційних укріплень тощо.

Слід відзначити, що загалом праця В.С. Іконнікова, і це було абсолютно закономірно для того часу, цілкоміто вписує Київ у канву т. зв. загальноросійської історії, як центр південної частини "руського мира". Хоча при цьому дослідник змушений визнавати, що навіть на зламі XVIII–XIX століть населення Києва та околиць носить такий самий "козацький характер", як і за часів Б. Хмельницького і практично не переймає великоросійських звичок і традицій, натомість київське міщанство ревно оберігає власні традиції пов'язані з правом проведення цехових парадів, носіння зброї ополченням тощо.[5; с. 4–17]

Цікаві відомості про стосунки між різними етнічними групами киян, вміщені в дослідженні В. Іконнікова, дозволяються вченому реконструювати основні перипетії етнокультурного життя міста.[5; с. 38–46]

Найціннішим у дослідженні Києва В.Іконніковим, на наш погляд, були викладені факти з історії господарського життя киян та містобудування. Цілком можна погодитися з твердженням професора В.І. Ульяновського про те, що праці В.С. Іконнікова навіть сьогодні зберігають "...не лише історіографічну, а й власне історико-фактологічну цінність...". [10] Скажімо, його блискучий аналіз ведення міського господарства [6; с. 243–249] або торгівлі у XVIII столітті, [6; с. 243–249.] з викладенням детальних цифрових даних вражає своєю сумлінністю й висвітленістю.

Абсолютно закономірно, що вихованець і професор Київського університету В.Іконніков, чимало уваги приділив питанню появи університетської освіти в Києві. Він детально виклав усі основні проблеми пов'язані з численними спробами відкрити університет до XIX століття, відобразив основні факти з історії університету святого Володимира в перші роки існування. [7]

Не позбавлені інтересу також і цікаві демографічні дані про стан населення Києва у першій половині XIX століття, які демонструють динаміку змін міського населення, чисельність релігійних, соціальних та етнічних груп тощо. [8]

Підсумовуючи своє краєзнавче дослідження про Київ на сторінках "Киевской стріны" Володимир Іконніков намалював великі перспективи розвитку Києва у XX столітті. Будучи патріотом свого міста, він бачив лише позитивний і динамічний його розвиток у майбутньому: "Наступна хроніка Києва встановлює швидкий приріст його народонаселення до початку XX століття (до 300000) і створення "кам'яного міста" протягом

останніх 30 років. На основі картограм, кладених за офіційними даними, Південно-західний край виділяється густими, яскравими барвами, порівняно з блідим тлом інших губерній (...) губернія Київська, в більшості, відзначена особливо яскравими фарбами; вантажний та пасажирський рух по їхніх прибутках демонструє, що Київ має всі шанси стати одним із найбільших вузлових центрів російської залізничної мережі. Бюджет міста досягнув майже 3 млн. У відповідності до промислових і торговельних потреб краю в Києві у окреслений проміжок часу виникли нові фінансові заклади. (...) У сфері духовній Київ займає одне з провідних місць. За кількістю періодичних та інших видань він переважає Одесу, Харків, Ригу, Казань, Тбілісі та інші міста. Його університет займає третє місце за кількістю слухачів і далеко випереджає своїх найближчих переслідувачів..."

На відміну від досліджень В.Іконнікова, праця присвячена історії Києва, опублікована в "Киевской старине" професором І.Луцицьким, позбавлена футуристичних прогностів та патріотичного пафосу, носить більш академічний характер, базована на матеріалах генерального (Румянцівського) опису Малоросії 1766–1768 рр. Обрана нами для аналізу стаття І.Луцицького була опублікована в журналі в 1888 р. [9], коли вчений уже мав славу всесвітньо відомого дослідника історії Франції.

Ретельно аналізуючи Румянцівський опис, І. Луцицький наголошує, що документ не дає вичерпні відомості про місто. Зокрема, в ньому не міститься інформація про верхній Київ, а подаються дані лише про Києво-Поділ та найближчі київські околиці [9; с. 1–3], які вже навіть на момент написання статті були складовими частинами міста.

Зі статті випливає, що основне населення Києва у другій половині та наприкінці XVIII століття концентрувалося, головним чином, на Подолі, де розташовувалося 1926 дворів, з яких абсолютна більшість належала міщанам і лише 45 вважалися козацькими (114 мешканців обох статей) [9; с.5–6]. При цьому, дослідник наголошує, що київське козацтво перебувало в плачевному економічному стані, не володіло великими земельними угіддями і, на відміну від лівобережного козацтва, не було найзаможнішою верствою населення міста і навіть, здебільшого, не володіло тими землями на яких розташовувалися їхні подвір'я, а винаймало їх у магістрату, київських церков і монастирів, сплачуючи відповідну орендну платню [9; с. 6–8]. Єдиним привілеєм, яким, за інформацією І. Луцицького, користувалося київське козацтво було використання ним великих сінокісних угідь між Дніпром і Десною. Які лежали за 15 миль від тодішнього Києва. Проте навіть за цей незначний привілей між міщанами і козаками точилася справжня війна й магістрат постійно намагався присвоїти собі вказані землі [9; с.8–10]. Аналогічна боротьба велася і за привілей козацтва виробляти горілку [9; с.11–14].

Подаючи детальний опис тодішнього Києва, І.Луцицький зауважує майже цілковиту незаселеність просторів між Подолом та Печерськом уздовж Хрещатницького Яру, де було лише декілька хат у яких мешкали найбідніші міщани [9; с.15].

У дослідженні І.Луцицького також детально описано господарське життя київських монастирів і становище, відділеного від основної частини міста, Печерського містечка [9; с.16–24]. При цьому, цікаво відзначити, що міщани Печерська у 1766 р. були здебільшого бідні, будували свої садиби на орендованих, а не приватній землі, майже не мали господарств, а їхні хати всі без винятку були мазанками [9; с.24].

Значну частину дослідження представляє собою опис навколишніх слобідок, хуторів і сіл, які, основним чином, належали київським монастирям [9; с. 25–73].

І. Луцицький констатував абсолютну патріархальність господарства Києва 1766 року, підкреслюючи, що "Київ був тоді абсолютним відображенням старовини у справі виробництва. Заводів і фабрик, за маленьким винятком, у ньому не існувало. А між тим, він не міг зробитися, подібно до багатьох міст Лівого берега, винятково землеробським поселенням: заважали ґрунти в більшості своїй непридатні для землеробства. Єдиною допомогою ставало заняття, яке домінувало тоді також у всій землеробській смузі Лівобережжя, й, посеред натурального господарства, було єдиним джерелом набуття коштів. Я маю на увазі винокуріння, яке сильно розвинулося тоді в Малоросії. (...) Тут в Києві воно мусило перетворитися в головне джерело існування та великих прибутків. Всякий, хто володів хоча б якимись коштами і бажав забезпечити себе, одразу ж відкривав винокурню або шинок. Хрещатик, як ми бачимо, був перетворений мало не в єдину винокурню слобідку. Винокурні розкидані були навколо всього Києва (...) зрозуміло, чому винокуріння викликало тоді таку запеклу боротьбу між міщанами, козаками і монастирями..." [9; с. 73]

Вчений підкреслює, що винокуріння та наявність великої кількості шинків призвели до розорення й деградації значної частини київських міщан наприкінці XVIII століття, що потягло за собою занепад ремесел і торгівлі, а також навіть зовнішнього вигляду Подолу в зазначений період [9; с. 74].

Підсумовуючи зауважимо, що праці викладачів університету святого Володимира, вміщені в журналі "Киевская старина" наприкінці XIX – на початку XX століття присвячені надзвичайно різноманітній тематиці, яка хронологічно охоплює період від XIV до XIX століття, стосується політичної, військової, економічної, побутової історії, висвітлює найрізноманітніші аспекти демографії, містобудування, етнополітичних стосунків, внутрішньо суспільних взаємин між різними верствами населення, правових відносин в середовищі міської громади тощо. Аналізовані нами твори були фундаментальними, основоположними працями для розвитку киевознавства у майбутньому.

1. Антонович В. Киев, его судьба и значение с XIV по XVI столетие (1362–1569) // Киевская старина. – Январь 1882. – Т. 1. – С. 1–48.
2. Антонович В. Планы Ходыки, воротилы городского самоуправления в Киеве в XVI – XVII ст. // Киевская старина. – Февраль 1882. – Т. 2. – С. 233–261. 3. Детальніше про часопис і його авторів див.: Лазаревский А. Прежние изыскатели малорусской старины // Киевская старина. – 1897. – т. 56, I отд. – № 3; Павловский И.Ф. и др. Систематический указатель журнала "Киевская старина" (1882–1906). – Полтава, 1911; Грушевский М.С. Историография 1880–1890 гг. Лазаревский и кружок "Киевская старина" // Украинский народ в его прошлом и настоящем. Т. 1. – СПб., 1914; Житецкий И. "Киевская старина" сто років тому. Історичні нариси та спомини. // За сто літ. – Кн. 3. – К., 1928; Короткий Ю.А. З історії створення першого історичного журналу на Україні (До 90-річчя виходу в світ першого номера журналу "Киевская старина") // Укр. іст. журнал. – 1972. – №1; Матях В.М. Журнал "Киевская старина" і його місце в дослідженнях з історії української медієвістики // Проблеми української історичної медієвістики. Методологічні рекомендації. Теоретико-практичні розробки. – Кам'янець-Подільський, травень 1989; Матях В.М. "Киевская старина" // Енциклопедія історії України. – Т. 4. – К.: Наукова думка, 2007 та ін. 4. Іконников В. Киев в 1654 – 1855 гг. Исторический очерк // Киевская старина. – Сентябрь 1904. – Т. 9. – С. 213–274; Октябрь 1904. – Т. 10. – С. 1–64; Ноябрь 1904. – Т. 11. – С. 155–216; Декабрь 1904. – Т. 12. – С. 516–685. 5. Іконников В. Киев в 1654–1855 гг. Исторический очерк // Киевская старина. – Октябрь 1904. – Т. 10. – С. 4–17. 6. Іконников В. Киев в 1654 – 1855 гг. Исторический очерк // Киевская старина. – Сентябрь 1904. – Т. 9. – С. 243–249. 7. Іконников В. Киев в 1654 – 1855 гг. Исторический очерк // Киевская старина. – Октябрь 1904. – Т. 10. – С. 48–63; Т. 11. – С. 195–196; Т. 12. – С. 539–574. 8. Іконников В. Киев в 1654–1855 гг. Исторический очерк // Киевская старина. – Октябрь 1904. – Т. 12. – С. 526–530. 9. Луцицкий И. Киев в 1766 году // Киевская старина. – Январь, февраль, март 1882. – Т. 1–3. – С. 1–74. 10. Ульяновський В. Знання і незнання Володимир Іконников // Іконников В. Історичні портрети. – К.: Либідь, 2004. – С. 82. 11. Ульяновський В. Син України (Володимир Антонович: громадянин, учений, людина) // Антонович Володимир Боніфатійович. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори. – К.: Либідь, 1995. – С. 57.

Надійшла до редколегії 17.02.12